

DEVELOPMENT OF ECOTOURISM DEPENDING ON THE CHANGE OF ALTITUDE REGIONS (IN THE CASE OF ZOMIN NATIONAL NATURE PARK)

Khusniddin Khazratkulov
deputy director for scientific affairs
Zomin National Nature Park
Zomin, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Zomin National Nature Park, ecotourism, altitude regions, routes, Suffa Height, Chortangi Gorge, ski tourism.

Received: 03.10.23

Accepted: 05.10.23

Published: 07.10.23

Abstract: In this article, proposals and recommendations are given for the development of ecotourism in the Zomin National Nature Park at altitudes from 1000 to 4030 meters above sea level, depending on the change of natural regions.

БАЛАНДЛИК МИНТАҚАЛАРИ ЎЗГАРИШИГА БОҒЛИҚ ҲОЛДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ (ЗОМИН МИЛЛИЙ ТАБИАТ БОҒИ МИСОЛИДА)

Хусниддин Ҳазратқулов
илмий ишлар бўйича директор ўринбосари
Зомин миллий табиат боғи
Зомин, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Зомин миллий табиат боғи, экотуризм, баландлик минтақалари, маршрут йўналишлари, Суффа баландлиги, Чортанги дараси, тоғ-чанғи туризими.

Аннотация: Мазкур мақолада, Зомин миллий табиат боғида денгиз сатҳидан 1000 метрдан 4030 метргача бўлган баландликларида табиат минтақаларини ўзгаришига боғлиқ ҳолда экотуризмни ривожлантириш бўйича таклиф ва тавсиялар берилган.

РАЗВИТИЕ ЭКОТУРИЗМА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СМЕНЫ ВЫСОТНЫХ РЕГИОНОВ (НА ПРИМЕРЕ ЗОМИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА)

Хусниддин Хазратқулов
заместитель директора по научной работе
Зоминский национальный природный парк
Зомин, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Зоминский национальный природный парк, экотуризм, высотные районы, маршруты, Суффинская высота, ущелье Чортанги, горнолыжный туризм.

Аннотация: В данной статье даны предложения и рекомендации по развитию экотуризма в Зоминском национальном природном парке на высотах от 1000 до 4030 метров над уровнем моря в зависимости от смены природных регионов.

КИРИШ

Зомин миллий табиат боғи - Ўзбекистоннинг тўнғич миллий боғи сифатида 1976 йили Зоминсув ҳавзасида ташкил қилинган. Зомин миллий табиат боғининг майдони 23894 га бўлиб, асосан тоғ арчалари ҳимоя остига олинган, шунингдек Ўзбекистон Қизил китобига киритилган ўсимлик ва ҳайвон турлари ҳам ҳимоя қилинади. Миллий табиат боғи Туркистон тизмасининг шимолий ёнбағрида жойлашиб, унинг ғарбий чегараси Ғўралашсой ва Бойқўнғирсой сойларининг сувайирғичидан ўтади. Бу сувайирғич Зомин ва Бахмал туманларининг чегараларига ҳам тўғри келади. Шимолий чегараси Зоминсув ва Еттикечув сойларининг қуйилиш жойи, яъни Дуоба қишлоғи параллелидан, шарқий чегара Ўзбекистон ва Тожикистоннинг давлат чегараси бўйлаб, жанубий чегараси эса Туркистон тизмасининг сувайирғичи бўйича ўтади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Зомин миллий табиат боғининг бутун ҳудуди орқали узунлиги 45 км бўлган асфальтланган автомагистрал йўли бўлиб, Зомин ва Бахмал туманларини ўзаро бирлаштириб туради. Миллий табиат боғининг Кўлсой бўйида Ўрта Осиё ўрмон хўжалиги институтининг илмий таянч пункти жойлашган. Бу таянч пунктида ўрмончилик илмий текшириш институти 1929 йилдан буён илмий кузатиш ва тажрибалар олиб боради.

Зомин миллий табиат боғи денгиз сатҳидан 1000-4030 м баландлик оралиғида жойлашган. Бу ҳудудда ноёб ва типик ландшафтлар билан бирга, арча ўрмонлари, экологик тизимларнинг бир бутунлиги, инсон томонидан кам ўзгартирилган, ҳатто мутлақо ўзгартирилмаган табиий комплексларнинг кўплиги миллий табиат боғининг ташкил этилишга асосий сабаб бўлди. Бу ерда ривожланган тоғ туризми нафақат Ўзбекистон аҳолисини эмас, балки хорижлик тоғ туризми ихлосмандларини ҳам ўзига жалб этганлиги учун маълум вақтгача Зомин Халқаро Парки деб аталган. Эндиликда эса унинг номи қатъий шаклланган бўлиб, “Зомин миллий табиат боғи” деб номланади.

Ҳозирги замон миллий табиат боғлари биринчи навбатда муҳофаза қилинадиган ва иккинчи навбатда табиат қўйнида дам олиш учун мўлжалланган сайёҳат-туризм шаклида ташкил этилади. Дастлабки даврларда, яъни бундан 150-200 йил илгари одамларнинг табиат қўйнида ҳордиқ чиқаришга интилиши ва турист сифатида келиши нисбатан кам

бўлган. Шунинг учун табиатдан фойдаланишнинг регрессив йўналиши, ноёб-жозибали участкаларга зиён етказиш хавфи деярли бўлмаган. Натижада, диққатга сазовор кўркем объект ва масканлар кишиларнинг ишлаб чиқариш доирасидан олиниб, миллий боғ мақомида муҳофаза қилинган. Ҳозирги вақтда муҳофаза қилинадиган ҳудудлар жуда мураккаб ташкилий тузилма ҳисобланади.

Зомин миллий табиат боғи атрофида бир нечта қишлоқлар жойлашган. Миллий табиат боғнинг шимолий қисмида Еттикечув, Қоронғисой, Тоғтерак, Ўриклисой, жанубий қисмида Қашқасув ва Қизилмозор қишлоқлари жойлашган. Бу қишлоқларнинг табиати хушманзара бўлганлиги сабабли, сўнги йилларда дам олувчилар сони тадрижий равишда ортиб бораётганлигини кўришимиз мумкин.

Зомин миллий табиат боғи ҳудудига кирганда, Ўриклисой сойлиги билан бирин-кетин туташиб турадиган Арчамозор, Ёнғоқсой, Айиқлисой ва Олмасой каби табиати мафтункор бўлган сойликлар учрайди. Арчамозор сойлигини белгиси сифатида йўл чеккасида яқка бир туп кекса арча дарахти ўсиб турибди. Кекса арчадан чап томонга кириб кетган сойликни маҳаллий аҳоли Арчамозор сойлиги деб атайди. Шу ўринда таъкидлаш ўринлики, Арчамозор зиёратгоҳи деган жойлар Усмонлисой ва Еттикечув сойликларининг юқори қисмларида ҳам учрайди. Зоминсув дарёсининг 3 та асосий ирмоғи (Ўриклисой, Усмонлисой ва Еттикечув) да ҳам Арчамозор зиёратгоҳлари ва уларнинг ёнида рамзий қабрларни бўлиши, маҳаллий аҳолининг тоғ арчаларига бўлган ҳурматининг юқорилигини билдиради. Сабаби, қадимдан Арчамозордан бошлаб арчаларга зарар етказиш гуноҳ ҳисобланган.

Арчамозор сойлигидан ўтгандан сўнг тахминан 700 ёшли бўлган Бобоёнғоқ (Қадимги грек ёнғоқи) учрайди. Кекса Бобоёнғоқ денгиз сатҳидан 1440 м баландда жойлашган бўлиб, биологик ёдгорлик сифатида муҳофаза қилинади. Бобоёнғоқнинг баландлиги 20 м, шоҳларининг эни 28 м, асосининг диаметри эса 2,7 м га тенг. Бобоёнғоқдан ўнг томонга қараб кириб борадиган сойликни маҳаллий аҳоли Ёнғоқсой сойлиги деб номлаган. Бобоёнғоқдан йўл бўйлаб бироз юрилганда, сувининг таъми ўзгача бўлган булоқга дуч келинади. Бу булоқ йўлдан ўтган йўловчиларни доимий равишда чанқоғини қондириб келмоқда.

Булоқдан бироз юрилганда, йўлнинг ўнг томонида айиқ ҳайкалига дуч келинади. Илгарлари бу сойликда айиқлар кўп учраганлиги сабабли, маҳаллий аҳоли томонидан Айиқлисой сойлиги номи берилган. Айиқлисой сойлиги бўйлаб юқорига ҳаракатланиб борилса, Шербулоқ булоғи олдидан чиқиб борилади.

Айиқлисойдан бироз юрилганда чап қўл томонга кириб кетиладиган Олмалисой сойлиги бошланади. Бу сойликда бошқа сойликлардан фарқ қилган ҳолда ёввойи олмалар

кўп ўсганлиги сабабли ҳам Олмалисой номини олган. Ушбу сойликлардан ўтиб, яна баландликка кўтариладиган бўлсак, арчазорларни қалинлаши ва тоғ рельефларини мураккаблашиб боришига гувоҳ бўламиз.

Бу ерга келган туристларни табиатнинг ажойиб такрорланмас ноёб ҳодисалари бўлган қалин арчалар билан қопланган тоғ рельефи, мағрур турган тоғ чўққилари, шарашаралар, карст воронканлари, ғорлар (20 тадан ортиқ ғорлар бор), ноёб ўсимлик ва кўплаб ҳайвон турларини ҳам учратиш мумкин. Худудда нураш натижасида ҳосил бўлган одамсимон тош шакллар (Қирқ қиз), дунёда кам учрайдиган арид (курғоқчил) минтақалар учун хос бўлмаган супер экзотик карст жараёнлари “жуякли”, “шудгорсимон” ҳамда “чуқурчалар” туристларни ўзига тортиб, “лол” қолдиради.

Зомин миллий табиат боғида 3 та ўсимлик баландлик зоналари бир-биридан ажралиб туради 1) тоғ дашт; 2) ўрмон; 3) баланд тоғ ўтлоқлари. Тоғ дашт баландлик зонаси 1300-2300 м баландликларни эгаллайди. Асосан энг кўп тарқалган ўсимлик турлари буғдойик, чалов, қўнғирбош, Туркистон қиёғи, арпағон ва бошқалар.

Ўрмон зонаси 2100-2700 м баландликларда тарқалган ва асосан арчалардан таркиб топган. Арчалар 3 турга мансуб: Зарафшон, Туркистон ва яримшарсимон (даур) арчалари. Арчалар билан бирга шамшод, шумтол, дўлана, учқат, наматак, ёввойи бодом ва бошқалар тарқалган. Ўрмонлардан очиқ майдонда ўт қоплами жуда бой ва хилма-хил. Бунда буғдойик ва чалов билан бирга тоғ райхони, тоғ ялпизи, шувоқ, тоғ пиёзи, чиннигул ва бошқалар қалин қопламни ҳосил қилади.

2700 м дан юқорида тоғ ўтлоқ зонаси жойлашган. Бу ерда тоғ ксерофитлари ёстиксимон шаклга эга бўлиб, намлик етишмайдиган тошлоқ муҳитда ривожланади. Энг кўп тарқалган турлар акациясимонлардан, каррак ва шувоқлардан иборат.

Зомин миллий табиат боғининг баландлик зонасида шу зонага мос тупроқ ва ҳайвонлар ҳам тарқалган. Зоминсув ҳавзасида чуқур даралар ва ўткир қиррали баланд тизимлар нисбатан кам парчаланган супасимон қирлар, оҳактошдан тарқалган жойларда турли хил карст шакллари, гранит тоғ жинслари тарқалган жойларда ёстиксимон тарқалган харсанглар ва бошқа хилма-хил шаклларнинг ёнма-ён жойлашганлиги, бу худудда туризмнинг турли соҳаларини ривожланишга катта имкониятлар яратади. Бу ерда пиёда, от туризими, турли хил спорт туризмлари ва алпинистик туризм турлари ривожлантириш учун барча шароитлар бор. Қиш ойларда эса 2300-2500 м баландликларда жойлашган “Супа” баландлигида тоғ-чанғи туризими ташкил қилиш мумкин.

Миллий боғдаги энг ҳушманзара ландшафтларидан бири Зоминсув дарёсининг юқори оқимидаги “Супа” ясси тоғлигидир. “Супа” ясси тоғлиги денгиз сатҳидан 2300-2500 метр баландликда икки ярус тарзида жойлашган бўлиб, ғорлар билан ўйилиб, ўнқирлар ҳосил

қилинган. Супанинг тубиди Кўлсой хайқириб оқади ва дара табиатини янада кўркамлаштиради. Даранинг қўйи қисмида эса тик қоя деворлари 300-400 метргача етади. Кўлсой дарасига тепадан қарсангиз зўрға кўзга ташланади ва кишини ўзига мафтун этадиган бу дара Зоминсув ҳавзасининг энг мафтункор жойларидан бири ҳисобланади.

Зоминсув дарёсининг Ўрикли, Қашқасув, Еттикечув, Обикўл ирмоқлари ва Сангзор дарёсининг Ғуралаш, Қизилсой сойлари Зомин миллий табиат боғи ҳудудидан оқиб ўтади. Ушбу сойлар Туркистон тизмасининг баланд ёнбағирларидан бошланади ва март ойидан то июнь ойининг охирига қадар тўлиб оқади. Ёз ойларида сув камаяди. Зомин миллий табиат боғи ҳудудида юздан ортиқ булоқлар мавжуд. Булоқ сувларининг минераллашиш даражаси 250-350 мг/л бўлиб, ўта тоза сувлар гуруҳига киради. Кўпгина булоқ сувлари шифобахш хусусиятга эга.

ХУЛОСА

Зомин миллий табиат боғида баландлик минтақаларга боғлиқ ҳолда экотуризмни ривожлантириш учун қуйидаги таклиф ва мулоҳазалар бериб ўтилмоқда:

- Зомин миллий табиат боғининг йирик масштабли ландшафт картасини тузиш ва ҳавзадаги ноёб табиат обидаларини кўрсатиб ўтиш;

- Зомин миллий табиат боғидаги ноёб табиат обидаларга борадиган маршрут йўналишларни аниқлаш, чизмада тасвирлаш ва батафсил тушунча берувчи матнни тайёрлаш;

- Зоминсув миллий табиат боғида баландлик минтақаларга боғлиқ ҳолда пиёда ва отда юрадиган маршрут йўналишларини ишлаб чиқиш;

- Зомин миллий табиат боғида баландлик минтақаларга боғлиқ равишда алпинистлар, тоғ спорт турлари билан шуғуланувчилар учун алоҳида-алоҳида ҳолда карта-схемалар тайёрлаш, унда спорт экотуризм объектларини кўрсатиш;

- Зомин миллий табиат боғида ҳамма туристик маршрутларни тасвирловчи ва реклама қилувчи рангли фотосуратли буклетларни тайёрлаш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алибеков Л.А. Зомин миллий боғи ва геоэкологик муаммолар ечимининг географик асослари. – Тошкент: Фан ва технология, 2013.

2. Оға Бургутли. Тоғ садолари. –Т.: “Меҳнат”, 1992 й.

3. Sharipov Sh, Shomurodova Sh, Gudalov M. The use of the mountain kars in the tourism sphere in cort and recreation zone of Chimgan-Charvak. Journal of Critical Reviews. Volume 7, Issue 3, 2020 Maleziya Kuala-Lumpur.

4. Mirkomil, G., Gulshoda, J., & Ilyos, J. (2020). Ways To Develop Ecotourism In The Molguzar Mountains. The American Journal of Applied sciences, 2(11), 1-5.

5. G‘o‘dalov M.R., Hazratqulov H. Jizzax viloyatida turizmni rivojlantirish istiqbollari. Geografiyaning mintaqaviy muammolari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materallari. Jizzax 2017 y.

6. Gudalov, M. R., & Karimov, I. E. (2022). Technogenic factors of formation of the landscape and ecological condition of reservoirs. " coğrafiyanin müasir problemləri: elm və təhsilin integrasiyasi, 49.

7. G‘o‘dalov M.R., Muxamedov O.L. Tabiatni muhofaza qilish: muammo va yechimlar. Guliston 2021 y